

Daria Aleksandra Cicha

UNIEWAŻNIENIE MAŁŻEŃSTWA CYWILNEGO A STWIERDZENIE NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTWA W PROCESIE KANONICZNYM – ANALIZA PORÓWNAWCZA

Unieważnienie małżeństwa cywilnego oraz stwierdzenie nieważności małżeństwa są dwoma instytucjami określonymi odrębnie w dwóch porządkach prawnych – w prawie polskim oraz w prawie kanonicznym. Pomimo, iż ich funkcje i cele niejednokrotnie są zbieżne, występuje również wiele różnic. Celem artykułu jest zdefiniowanie każdej z instytucji, wyszczególnienie cech charakterystycznych oraz wskazanie zachodzących podobieństw i różnic.

1. UNIEWAŻNIENIE MAŁŻEŃSTWA ORAZ STWIERDZENIE NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTWA

Unieważnienie małżeństwa w prawie polskim może mieć miejsce w przypadku wystąpienia przesłanek wyszczególnionych literalnie w art. 10-16 ustawy *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*¹. Zgodnie z art. 17 k.r.o. tworzą one

MGR LIC. DARIA ALEKSANDRA CICHA – doktorant, Katedra Prawa Katolickich Kościołów Wschodnich, Instytut Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Polska; e-mail: daria_cicha@onet.eu; <https://orcid.org/0000-0002-4553-5522>

¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Dz.U. z 2017 r., poz. 682 z późn. zm. [dalej cyt.: k.r.o.].

katalog zamknięty. Przyczynami sprawczymi unieważnienia małżeństwa są: 1) przeszkody małżeńskie; 2) wady oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński; 3) wadliwe pełnomocnictwo.

W prawie Kościoła katolickiego zostały wyszczególnione trzy kategorie będące podstawą do wszczęcia procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Są nimi: 1) zaistnienie choćby jednej z dwunastu przeszkód małżeńskich zrywających wyszczególnionych w kan. 1083-1097 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.²; 2) wystąpienie wady konsensu małżeńskiego; 3) brak formy kanonicznej.

Należy jednak zaznaczyć, iż pomimo wystąpienia chociażby jednej z wyżej wymienionych przesłanek, zarówno w prawie polskim, jak i kanonicznym, małżeństwo pozostaje ważne dopóki w procesie sądowym nie zostanie udowodniona teza przeciwna [Sobczak 2010, 25].

1.1. Przeszkody małżeńskie

Pierwszą kategorią przesłanek do wszczęcia procesu o unieważnienie małżeństwa są przeszkody małżeńskie. Na gruncie polskiego prawa rodzinnego za przeszkody małżeńskie należy uznać: bigamię, ubezwłasnowolnienie całkowite, pokrewieństwo, stosunek przysposobienia, wiek, chorobę psychiczną, powinowactwo. Przeszkody takie jak bigamia, ubezwłasnowolnienie całkowite, pokrewieństwo, stosunek przysposobienia tworzą katalog przeszkód bezwzględnych. Pozostałe trzy – wiek, choroba psychiczna oraz powinowactwo – tworzą katalog przeszkód względnych. Oznacza to, iż sąd może zezwolić na zawarcie takiego małżeństwa pomimo wystąpienia przeszkody [Łukasiewicz 2014, 65].

Ustawodawca w KPK/83 wyszczególnił dwanaście przeszkód małżeńskich: wieku, niezdolności płciowej, węzła małżeńskiego, różnej religii, święceń, profesji zakonnej, uprowadzenia, występku, pokrewieństwa naturalnego, powinowactwa, przyzwoitości publicznej oraz pokrewieństwa prawnego. Wystąpienie przeszkody małżeńskiej skutkuje niemożnością ważnego zawarcia związku małżeńskiego. Co do zasady weryfikowanie występowania przeszkód małżeńskich następuje w badaniu przedślubnym [Gajda 2000, 83].

² *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

Pierwszą z przeszkód zarówno w prawie polskim, jak i kanonicznym jest przeszkoda wieku. Przeszkoda wieku w prawie polskim została wyszczególniona w art. 10 § 1 k.r.o., który stanowi: „Nie może zawrzeć małżeństwa osoba niemająca ukończonych lat osiemnastu. Jednakże z ważnych powodów sąd opiekuńczy może zezwolić na zawarcie małżeństwa kobiecie, która ukończyła lat szesnaście, gdy z okoliczności wynika, iż zawarcie małżeństwa będzie zgodne z dobrem założonej rodziny”. Podstawą do obniżenia wieku w przypadku kobiety jest dobro zakładanej rodziny. W odniesieniu do mężczyzny pełnoletność jest wymogiem obligatoryjnym, od którego nie ma wyjątków [Piasecki 2015, 83]. Przeszkoda wieku, jako jedna z przeszkód względnych, może ulec konwalidacji [Domański 2014, 149].

Przeszkoda wieku w prawie kanonicznym została wyszczególniona w kan. 1083 § 1 KPK/83, który stanowi: „Nie może zawrzeć ważnego małżeństwa mężczyzna przed ukończeniem szesnastego roku życia i kobieta przed ukończeniem czternastego roku”. Na podstawie kan. 1083 § 2 konferencja biskupów posiada uprawnienie do ustanowienia wyższego wieku. Zgodnie z tą dyspozycją Konferencja Episkopatu Polski w dniu 22 października 1998 r. w Instrukcji *dla duszpasterzy dotyczącej zawarcia małżeństwa konkordatowego*³ ustaliła wiek minimalny osiemnastu lat. W odniesieniu do kobiety, istnieje możliwość obniżenia wieku za zgodą sądu, ordynariusza miejsca oraz przynajmniej jednego z rodziców do lat 16. Wówczas w przypadku wystąpienia niepełnoletności obowiązkiem duszpasterza jest odradzanie zawierania związku małżeńskiego. Przeszkoda pochodzi z prawa kościelnego. Dyspensować może ordynariusz miejsca w sytuacjach zwykłych, a w sytuacjach nadzwyczajnych – prezbiter lub diakon [Gajda 2000, 99].

Kolejną przeszkodą jest ubezwłasnowolnienie całkowite. Zgodnie z art. 11 § 1 k.r.o. „nie może zawrzeć małżeństwa osoba ubezwłasnowolniona całkowicie”. Przesłanki będące podstawą do orzeczenia ubezwłasnowolnienia osoby wymienione są przez ustawodawcę w art. 13 § 1 ustawy *Kodeks cywilny*⁴. Są nimi: choroba psychiczna, niedorozwój umysłowy oraz innego rodzaju zaburzenia psychiczne oraz inne przyczyny, przez które osoba nie jest zdolna do kierowania swoim postępowaniem. Osoba ubezwłasnowolniona nie posiada zdolności do czynności prawnych. W związku z powyższym

³ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja dla duszpasterzy dotycząca małżeństwa konkordatowego* (22.10.1998), „Biuletyn Katolickiej Agencji Prasowej” z 13.11.1998, nr 46, s. 15-17.

⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. *Kodeks cywilny*, Dz. U. z 2019 r., poz. 1145.

nie może ważnie zawrzeć małżeństwa. Należy zaznaczyć, iż na podstawie art. 11 § 3 k.r.o. nie ma podstaw do orzekania w sprawie o unieważnienie małżeństwa, gdy ubezwłasnowolnienie całkowite zostało uchylone [Jędrejek 2018].

Przeszkoda ubezwłasnowolnienia całkowitego nie występuje w prawie kanonicznym, jednak jej zakres jest w części tożsamy z kan. 1095 § 3, który stanowi podstawę do stwierdzenia nieważności małżeństwa.

Kolejną przeszkodą jest choroba psychiczna. Osoba z chorobą psychiczną lub niedorozwojem umysłowym co do zasady nie może ważnie zawrzeć małżeństwa. Jednak w sytuacji, gdy skutki choroby nie ingerowałyby w dobro rodziny, a osoba chora nie została ubezwłasnowolniona całkowicie, wówczas sąd może orzec o możliwości zawarcia małżeństwa [Domański 2014, 236]. Uzdrowienie czynności prawnej w tym kontekście ma miejsce analogicznie do przeszkody ubezwłasnowolnienia całkowitego (art. 11 § 3 k.r.o.). Jeżeli choroba psychiczna ustała lub niedorozwój osoby już nie występuje, wówczas nie jest możliwe unieważnienie związku małżeńskiego [Tenże 2017a, 125-26].

Przeszkoda choroby psychicznej nie występuje w prawie kanonicznym, jednak jej zakres jest w części tożsamy z kan. 1095 § 3, który stanowi podstawę do stwierdzenia nieważności małżeństwa.

Bigamia zgodnie z art. 13 § 1 k.r.o., który stanowi, iż „nie może zawrzeć małżeństwa, kto już pozostaje w związku małżeńskim”, w polskim systemie prawnym jest zakazana. Jednak w sytuacji, w której drugie małżeństwo zostanie zawarte pomimo trwania pierwszego – czynność prawna wywołuje skutki prawne [Ignatowicz i Nazar 2016, 96]. T. Sokołowski dla wyjaśnienia tego zjawiska prawnego posługuje się wzorcowym przykładem: Żonaty i posiadający już dzieci mężczyzna zawarł drugie – bigamiczne – małżeństwo, z którego narodziło się dziecko. Po jakimś czasie mężczyzna umiera. W takim przypadku obie żony oraz dzieci pochodzące z obu małżeństw mogą dziedziczyć po zmarłym spadek. Oczywiście pierwsza żona może żądać unieważnienia małżeństwa bigamicznego. Unieważnienie to sprawi, że druga (bigamiczna) żona utraci status współmałżonki, co wykluczy ją od dziedziczenia. Nie wpłynie to jednakże w żadnym wypadku na dziedziczenie dzieci zmarłego. Wszystkie będą bowiem dziedziczyć jako zstępni spadkodawcy [Sokołowski 2013, 39]. Należy zaznaczyć, iż na podstawie art. 13 § 3 k.r.o. istnieje możliwość uzdrowienia (konwalidacji) związku małżeńskiego bigamicznego [Holewińska-Łapińska 2012, 77].

Przeszkoda węzła małżeńskiego w prawie kanonicznym, analogiczna do przeszkody bigamii, swoje pochodzenie zawdzięcza nie tylko prawu Bożemu naturalnemu, ale również prawu pozytywnemu. Ważny węzeł małżeński charakteryzuje się cechą nierozzerwalności. Nie ma możliwości ważnego zawarcia kolejnego małżeństwa, jeżeli poprzedni węzeł nadal istnieje [Gajda 2000, 104]. Ponadto pragnąc zawrzeć małżeństwo niezbędne jest udokumentowanie stanu wolnego. W związku z powyższym w większości przypadków przeszkoda ta jest skutecznie zweryfikowana w okresie przedślubnym [Sobczak 2010, 27].

Kolejna z przeszkód – przeszkoda pokrewieństwa – polega na niemożności zawarcia związku małżeńskiego z krewnymi w linii prostej oraz pomiędzy rodzeństwem. W odniesieniu do tej przeszkody konwalidacja nie jest możliwa [Łukasiewicz 2014, 66].

Na gruncie prawa kanonicznego, przeszkoda pokrewieństwa wynika z naturalnego pochodzenia osób tzw. więzów krwi (co również znajduje uzasadnienie w prawie polskim). Małżeństwa nie mogą zawierać osoby ze sobą spokrewnione w linii prostej oraz w linii bocznej do czwartego stopnia, przy czym od trzeciego stopnia linii bocznej istnieje możliwość udzielenia dyspensy. Wówczas właściwy do udzielenia dyspensy jest ordynariusz miejsca, a w sytuacji zagrażającej życiu – każdy prezbiter lub diakon. Ze względu na prawo naturalne nie można dyspensować od przeszkody pokrewieństwa w linii prostej i do drugiego stopnia linii bocznej [Adamowicz 1999, 252].

Przeszkoda powinowactwa ma swoje źródło w więzi, która powstaje pomiędzy małżonkiem a rodziną współmałżonka oraz znajduje swe umocowanie w art. 14 § 1 k.r.o., który stanowi: „Nie mogą zawrzeć małżeństwa krewni w linii prostej, rodzeństwo ani powinowaci w linii prostej. Jednakże z ważnych powodów sąd może zezwolić na zawarcie małżeństwa między powinowatymi” [Piasecki 2011, 98].

W prawie kanonicznym przeszkoda powinowactwa odnosi się jedynie do krewnych w linii prostej. Przeszkoda pochodzi z prawa kościelnego. Uprawnionym do udzielenia dyspensy jest ordynariusz miejsca, a w razie zagrożenia życia – prezbiter lub diakon.

W zakresie przysposobienia na podstawie art. 15 § 1 k.r.o. małżeństwa nie mogą zawrzeć pomiędzy sobą przysposobiony z przysposabiającym, chyba że fakt ten zostanie ujawniony po zawarciu małżeństwa [Gajda 2011, 179]. Wówczas małżeństwo takie może zostać unieważnione. Wyjątkiem jest sytuacja, w której nastąpiło uzdrowienie czynności prawnej

poprzez orzeczenie przez sąd rozwiązania stosunku przysposobienia [Haak 1996, 196-97].

Przeszkoda pokrewieństwa prawnego jest przeszkodą pochodzącą z prawa kościelnego. W momencie przysposobienia dziecka przez przysposabiającego powstaje więź pokrewieństwa prawnego. Przeszkoda pokrewieństwa prawnego swym zakresem obejmuje krewnych w linii prostej oraz w linii bocznej do drugiego stopnia. Dyspensa może nastąpić jedynie w momencie rozwiązania przysposobienia [Gajda 2000, 125].

Przeszkodą wyszczególnioną jedynie w prawie kanonicznym jest niemoc płciowa. Rozpoznanie występowania przeszkody następuje na podstawie trzech kryteriów: względności, uprzedniości i trwałości. Od przeszkody tej nie można dyspensować, ponieważ jej źródłem jest prawo naturalne. W sytuacji, gdy nie ma pewności co do jej zaistnienia przed zawarciem małżeństwa, wówczas wątpliwość rozpatrywana jest na korzyść osoby pragnącej zawrzeć małżeństwo. Wynika to z faktu, iż w chwili obecnej żadna z metod weryfikująca płodność nie jest uznana za moralną. Należy jednak zaznaczyć, iż niepłodność sama w sobie nie stanowi przeszkody małżeńskiej [Sobczak 2010, 26].

Kolejną przeszkodą ściśle związaną z prawem kanonicznym jest przeszkoda różnicy religii, która zachodzi w odniesieniu do małżeństwa pomiędzy katolikiem a osobą nieochrzczonej [Gajda 2000, 106]. W takiej sytuacji, na podstawie kan. 1125 oraz kan. 1126 KPK/83, jak i nr. 76-77 Instrukcji o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim⁵, dyspensuje od tej przeszkody ordynariusz miejsca [Krzywda 2000, 75-93].

Przeszkoda święceń w prawie kanonicznym skutkuje niemożnością zawarcia związku małżeńskiego, ponieważ dana osoba związana jest innym węzłem – diakonatu, prezbiteratu czy też święceniami biskupimi [Gajda 2000, 109]. Celem uwolnienia się od przeszkody możliwe jest otrzymanie dyspensy zastrzeżonej wyłącznie Stolicy Apostolskiej. Przeszkoda święceń ustaje również w konsekwencji orzeczenia sądu o nieważności święceń lub stwierdzenia nieważności sakramentu święceń z racji przymusu. Przeszkoda ta pochodzi z prawa kościelnego [Sobczak 2010, 29].

Na gruncie prawa kanonicznego należy również wyróżnić przeszkodę ślubu zakonnego, której adresatem są osoby związane wieczystym ślubem

⁵ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* (5.09.1986), „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 1 (1998), nr 1, s. 85-137.

czystości w instytucie zakonnym (kan. 1088 KPK/83). Przeszkoda ta ma swoje źródło w prawie kościelnym [Gajda 2000, 111].

Kolejną z przeszkód małżeńskich w prawie kanonicznym jest przeszkoda uprowadzenia. W prawie Kościoła Rzymskokatolickiego uprowadzona może zostać jedynie kobieta. Przeszkoda ta ma charakter kościelny, jednak wystąpienie przymusu w każdym przypadku skutkuje naruszeniem prawa naturalnego [Sztafrowski 1986, 76].

Kolejną przeszkodą wyszczególnioną w KPK/83 jest przeszkoda występku, tzn. małżonkobójstwa. Przeszkoda występuje w sytuacji, gdy jeden z małżonków uśmierca drugiego celem zawarcia kolejnego małżeństwa. Usiłowanie zawarcia małżeństwa przez osoby, które przyczyniły się do śmierci współmałżonka powoduje nieważność. Przeszkoda ta ma charakter kościelny. Dyspensowanie od tej przeszkody jest zarezerwowane dla Stolicy Apostolskiej, w przypadku zagrożenia życia dyspensować może ordynariusz miejsca lub każdy inny prezbiter lub diakon [Gajda 2000, 87].

Przeszkoda przyzwoitości publicznej ma swoje źródło w prawie kościelnym. Występuje w sytuacji, w której dwie osoby żyły w konkubinacie lub zawarły małżeństwo nieważnie i jedna ze stron wiąże się z krewnymi drugiej strony w linii prostej, np. narzeczony córki wiąże się z jej matką. Dyspensować może ordynariusz miejsca, a w sytuacjach zagrażających życiu – prezbiter lub diakon [tamże, 123].

W Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich⁶ występuje jeszcze jedna przeszkoda – przeszkoda pokrewieństwa duchowego. Pokrewieństwo duchowe powstaje w momencie chrztu pomiędzy dzieckiem chrzczonym a chrzestnym, a także pomiędzy chrzestnymi a rodzicami dziecka. Dyspensować może wówczas hierarcha miejsca, zaś w sytuacji zagrożenia życia prezbiter lub diakon. Przeszkoda nie powstaje w sytuacji, w której zachodzi wątpliwość co do ważności udzielonego sakramentu, a chrzest został udzielony warunkowo, chyba że chrzestnymi w obu przypadkach były te same osoby [Adamowicz 1999, 252].

Unieważnienie małżeństwa oraz stwierdzenie nieważności małżeństwa posiadają wiele wspólnych cech, jednak nie są ze sobą w pełni tożsame. Unieważnienie małżeństwa w polskim porządku prawnym może być orze-

⁶ *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-363; tekst polski w: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, tłum. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Lublin 2002.

czony przez sąd w sytuacji, gdy występuje choćby jedna z siedmiu przeszkód małżeńskich – przeszkoda bigamii, ubezwłasnowolnienia całkowitego, pokrewieństwa, stosunku przysposobienia, wieku, choroby psychicznej oraz powinowactwa. Przeszkodami małżeńskimi w prawie kanonicznym są: wiek, niezdolność płciowa, węzeł małżeński – bigamia, różnica religii, święceń, profesji zakonnej, uprowadzenia, występku, pokrewieństwa naturalnego, powinowactwa, przyzwoitości publicznej, pokrewieństwa prawnego – w katolickich Kościołach wschodnich.

W prawie kanonicznym i polskim tożsamych jest pięć przeszkód małżeńskich – bigamia, pokrewieństwo, stosunek przysposobienia (pokrewieństwo prawne), wiek, powinowactwo. W zakresie pokrewieństwa różnicą jest, iż polski prawodawca za przeszkodę uważa małżeństwo pomiędzy krewnymi w linii prostej oraz rodzeństwem, zaś prawodawca kościelny rozszerza ilość stopni w linii bocznej do czterech. Należy jednak zaznaczyć, iż uwzględnia możliwość udzielenia dyspensy od trzeciego stopnia. Prawo kanoniczne wyszczególnia szerszy katalog przeszkód małżeńskich. Przeszkody występujące w prawie polskim – ubezwłasnowolnienie całkowite oraz choroba psychiczna – mogą znaleźć odzwierciedlenie w kan. 1095 § 3 KPK/83 (niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej).

1.2. Wada oświadczenia woli

Przesłanką do wniesienia powództwa o unieważnienie małżeństwa na podstawie art. 15¹ k.r.o. jest wada w zakresie oświadczenia woli zawarcia małżeństwa. Wada oświadczenia woli o zawarciu małżeństwa ma miejsce w sytuacji, w której chociażby jeden z małżonków wyraził konsens małżeński w stanie wyłączającym świadomość, wyrażał swoją wolę pod wpływem błędu co do tożsamości współmałżonka czy też pod wpływem groźby co do wystąpienia niebezpieczeństwa osobistego [Domański 2017b, 149-62].

W prawie kanonicznym wady dotyczące zgody małżeńskiej można podzielić na kilka kategorii: niezdolność małżonka lub małżonków do wyrażenia konsensu (kan. 1095 KPK/83), brak wiedzy minimalnej o małżeństwie (kan. 1096 § 1), błąd co do osoby lub przymiotu osoby (kan. 1097), podstępne wprowadzenie w błąd (kan. 1098), błąd co do jedności, nierozwawalności lub sakramentalnej godności małżeństwa (kan. 1099), symulacja

zgody małżeńskiej – częściowa lub całkowita (kan. 1101), warunek (kan. 1102), przymus i ciężka bojaźń (kan. 1103) [Sztafrowski 1986, 88].

W zakresie niezdolności małżonków do ważnego wyrażenia zgody małżeńskiej podstawą jest kan. 1095, który stanowi: „Niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy: 1° są pozbawieni wystarczającego używania rozumu; 2° mają poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych; 3° z przyczyn natury psychicznej nie są zdolni podjąć istotnych obowiązków małżeńskich”.

Brak wiedzy minimalnej – *scientia minima* – również stanowi podstawę do wszczęcia procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Wiedza minimalna oznacza, iż nupturient powinien wiedzieć, iż małżeństwo jest trwałym związkiem pomiędzy mężczyzną a kobietą skierowanym do zrodzenia potomstwa przez jakieś seksualne współdziałanie [Gajda 2000, 129].

Błąd co do osoby lub jej przymiotu stanowi podstawę do stwierdzenia nieważności małżeństwa w sytuacji, gdy ktoś omyłkowo wyraził konsens małżeński względem niewłaściwej osoby, np. siostry bliźniaczki. Błąd co do przymiotu osoby dotyczy jej przymiotu lub cechy w zakresie np. dziewictwa, płodności, statusu finansowego. Podstawa do stwierdzenia nieważności w tym kontekście oznacza, iż druga strona małżeństwa przykładała do tej cechy taką wartość, że gdyby wiedziała przed ślubem o jej braku nie wyraziłaby zgody na to małżeństwo [Sobczak 2010, 43].

Kolejnym błędem determinującym wolę jest podstępne wprowadzenie w błąd, o którym stanowi ustawodawca w kan. 1098. Podstępne wprowadzenie w błąd ma miejsce w sytuacji, gdy nupturient zawierający małżeństwo zataja wiedzę lub wprowadza drugą stronę w błędne myślenie celem uzyskania zgody małżeńskiej, np. zatajenie zobowiązań majątkowych.

Błąd co do jedności, nierozzerwalności lub sakramentalnej godności małżeństwa co do zasady nie narusza ważności konsensu małżeńskiego, chyba że osoba źle pojmuje przymioty małżeństwa, np. uważa, iż małżeństwo jest związkiem trwałym – tak jak na gruncie prawa polskiego – a nie nierozzerwalnym [Majer 1997, 39-75].

Kolejną wadą konsensu determinującą wolę jest symulacja. Symulacja może być całkowita jak i częściowa. Całkowita odnosi się do całkowitego wykluczenia małżeństwa. Małżeństwo zawierane jest dla uzyskania innych celów niż prawnie do niego przypisane, np. pozyskanie obywatelstwa. Pomimo, iż następuje zewnętrzne wyrażenie aktu woli, strona wewnętrz-

nie wyklucza fakt zawarcia związku małżeńskiego [Sobczak 2010, 50-51]. Symulacja całkowita odnosi się do wykluczenia przez stronę lub strony małżeństwa jakiegoś przymiotu lub celu wynikającego z prawa naturalnego, np. nierozzerwalności, wierności, jedności, posiadania potomstwa [Góralski 1997, 77-85].

Kolejną z wad jest zawarcie małżeństwa pod warunkiem dotyczącym przyszłości (kan. 1102). Warunek w prawie Kościoła łacińskiego może dotyczyć jedynie przeszłości lub teraźniejszości oraz być weryfikowalnym najpóźniej do momentu wyrażenia zgody małżeńskiej [Wróbel 2003].

Małżeństwo zawarte w wyniku przymusu czy też ciężkiej bojaźni jest zawarte nieważnie, ponieważ konsens małżeński jest wolnym i osobistym aktem woli zagwarantowanym każdej osobie przez prawo naturalne. Przymus oznacza, iż osoba podejmując decyzję o zawarciu związku małżeńskiego była pod wpływem nacisków osób trzecich oraz współnupturienta [Krukowski 1970]. Bojaźń dotyczy nie tylko wpływu osób trzecich, czyli bodźca zewnętrznego, ale również może dotyczyć sfery wewnętrznej nupturienta. Wówczas osoba nie jest w stanie podjąć wolnej decyzji, ponieważ ma wrażenie, iż małżeństwo musi być zawarte [Gajda 2000, 153].

W zakresie wad konsensu ustawodawca w k.r.o. wyszczególnia trzy kategorie – stan wyłączający świadome wyrażenie konsensu, błąd co do tożsamości osoby, bezprawna groźba. Ustawodawca w KPK/83 wskazuje siedem wad konsensu – niezdolność do wyrażenia konsensu, brak wiedzy minimalnej o małżeństwie, błąd co do osoby lub przymiotu osoby, podstępne wprowadzenie w błąd, błąd co do jedności, nierozzerwalności lub sakramentalnej godności małżeństwa, symulacja zgody małżeńskiej – częściowa lub całkowita, przymus i ciężka bojaźń. Katalog wyszczególniony przez prawodawcę kościelnego jest znacznie szerszy, jednak zawiera w sobie trzy kategorie wskazane w k.r.o.

1.3. Brak formy kanonicznej

Forma kanoniczna określona jest przez ustawodawcę kościelnego w kan. 1108 § 1 KPK/83, zgodnie z którym tylko te małżeństwa są ważne, które zostają zawarte wobec asystującego miejscowego ordynariusza albo proboszcza, albo wobec kapłana lub diakona delegowanego przez jednego z nich, a także wobec dwóch świadków, według zasad wyrażonych w następujących kanonach i z uwzględnieniem wyjątków, o których w kan. 144 – błąd

powszechny, faktyczny czy prawny oraz wątpliwość pozytywna i prawdopodobna, prawna lub faktyczna, kan. 1112 § 1 – brak kapłanów i diakonów, kan. 1116 – niebezpieczeństwo śmierci lub poza niebezpieczeństwem brak możliwości zawarcia małżeństwa przed kompetentną władzą przez okres jednego miesiąca i kan. 1127 § 2-3 – poważne trudności przy zachowaniu formy kanonicznej małżeństwa mieszanego. Należy wyszczególnić dwie formy zawierania małżeństwa: zwyczajną i nadzwyczajną. Forma zwyczajna zdefiniowana jest w kan. 1108 § 1. Forma nadzwyczajna występuje w sytuacji, w której nupturienci pragną zawrzeć małżeństwo (grozi im niebezpieczeństwo śmierci oraz poza nim, gdy sytuacja niemożności zawarcia związku małżeńskiego będzie trwać dłużej niż miesiąc), jednak osoba uprawniona przez ustawodawcę kościelnego jest nieosiągalna. Wówczas nupturienci mogą zawrzeć związek małżeński jedynie w obecności dwóch świadków [Majer 2015, 135-55].

W zakresie formy kanonicznej ważne małżeństwo jest tylko wówczas, gdy zostało zawarte przed uprawnioną osobą oraz w obecności dwóch świadków (forma zwyczajna) lub też w sytuacji nadzwyczajnej – w obecności dwóch świadków. Ustawodawca w art. 1 k.r.o. również wskazuje na konieczność zachowania formy zawarcia małżeństwa. Małżeństwo powinno być zawarte przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego bądź przed duchownym kościoła lub innego związku wyznaniowego [Góralski 2006, 181]. Pomimo, iż ustawodawca nie wskazuje na formę zawarcia małżeństwa jako przyczynę unieważnienia małżeństwa w k.r.o., to jednak regulacja ta jest analogiczna do tej z KPK/83.

1.4. Wadliwe pełnomocnictwo

Unieważnienie małżeństwa może mieć również miejsce w sytuacji złego umocowania pełnomocnika. Wadliwe pełnomocnictwo występuje, gdy zaistniał brak zezwolenia sądu na złożenie oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński przez pełnomocnika, pełnomocnictwo było nieważne, pełnomocnictwo zostało wcześniej skutecznie odwołane, a także gdy pełnomocnictwo utraci termin ważności. Małżeństwo zawarte na mocy wadliwego pełnomocnictwa zawierane jest nieważnie, chyba że małżonkowie podjęli współżycie seksualne. Wówczas małżeństwo zostaje samoistnie konwalidowane [Borysiak 2014, 181]. W prawie kanonicznym pełnomocnictwo jest

również nieważne, gdy mocodawca popadł w chorobę umysłową [Gajda 2000, 157].

W zakresie wadliwego umocowania pełnomocnika występują trzy sytuacje, w których umocowanie będzie nieprawidłowe. Są to: nieprawidłowe umocowanie pełnomocnika, brak zezwolenia sądu na złożenie oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński przez pełnomocnika, nieważność pełnomocnictwa oraz pełnomocnictwo skutecznie odwołane. W prawie kanonicznym pełnomocnictwo jest nieważne, gdy mocodawca odwoła swoje umocowanie lub też popadł w chorobę umysłową. Małżeństwo będzie również nieważne zawarte, gdy pełnomocnictwo utraci termin ważności.

2. KONWALIDACJA MAŁŻEŃSTWA

Konwalidacja małżeństwa, innymi słowy jego uzdrowienie, ma zastosowanie w odniesieniu do poszczególnych przeszkód małżeńskich, małżeństwa zawartego przez pełnomocnika, a także wobec wystąpienia wady oświadczenia woli o wstąpieniu w związek małżeński. Odnośnie do przeszkód małżeńskich konwalidacja ma miejsce w przypadku osiągnięcia przez małżonka odpowiedniego wieku, ustania ubezwłasnowolnienia czy stosunku przysposobienia, a także w odniesieniu do związku bigamicznego, gdzie nastąpiło ustanie pierwszego małżeństwa, np. gdy jeden z małżonków został uznany za zmarłego. Konwalidacja związku małżeńskiego następuje również w sytuacji, w której pomimo wady oświadczenia woli o wstąpieniu w związek małżeński upłyne sześciomiesięczny termin od momentu ustalenia wady woli bądź też w ciągu trzech lat od dnia zawarcia małżeństwa [Pietrzykowski 1980, 125]. Następnie w odniesieniu do nieważności z powodu wadliwego pełnomocnictwa uzdrowienie czynności prawnej następuje poprzez podjęcie pożycia małżeńskiego, o czym stanowi art. 16 k.r.o.

W prawie kanonicznym istnieje również możliwość uważnienia małżeństwa zawartego nieważnie. Uważnienie małżeństwa należy podzielić na dwie kategorie: uważnienie zwykłe – konwalidacja oraz uważnienie w związku – sanacja. W odniesieniu do konwalidacji, uważnienie następuje poprzez uzupełnienie braków, udzielenie dyspensy tam, gdzie jej nie udzielono przed zawarciem małżeństwa oraz na ponownym wyrażeniu

konsensu małżeńskiego przez stronę świadomą zaistnienia przeszkody. Wówczas małżeństwo staje się ważne od momentu wyrażenia ważnego konsensu małżeńskiego ze skutkami *ex nunc* (nie jest to uzupełnienie poprzedniego aktu woli, ale nowy akt). W sytuacji gdy uważnienie małżeństwa następuje w odniesieniu do wystąpienia przeszkody zrywającej lub braku formy kanonicznej (uważnienie w związku), wówczas konieczne jest otrzymanie dyspensy. W momencie wydania dekretu uważniającego małżeństwo, udzielana jest jednocześnie dyspensa od przeszkody. Uważnienie małżeństw w odniesieniu do przyczyn, które nie podlegają dyspensowaniu w momencie, gdy zostały już zawarte, wymagają udzielenia dyspensy przez Stolicę Apostolską. Skutki prawne powstają *ex tunc*. Związek małżeński trwa wówczas od momentu wyrażenia konsensu małżeńskiego. Stolica Apostolska może uważnić kilka małżeństw jednocześnie, zaś biskup uprawniony jest jedynie do uważnienia każdego w sposób odrębny. Ponadto może nastąpić uważnienie małżeństwa w trybie administracyjnym bez wiedzy małżonków (wyłączając przeszkodę pokrewieństwa i bigamii). Dwie wyżej wymienione przeszkody zarezerwowane są Stolicy Apostolskiej, a w sytuacji zagrożenia życia – biskupowi diecezjalnemu [Gajda 2000, 87].

W zakresie konwalidacji w k.r.o. możliwe jest uzdrowienie małżeństwa wyłączając przeszkody bezwzględne: bigamię, ubezwłasnowolnienie całkowite, pokrewieństwo oraz stosunek przysposobienia, o ile przeszkoda wcześniej nie ustała. W prawie kanonicznym uważnienie małżeństwa może nastąpić poprzez konwalidację lub sanację. W odniesieniu do przeszkód bezwzględnych wyszczególnionych w k.r.o., ustawodawca kościelny dopuszcza udzielenie dyspensy w zakresie przeszkód pochodzących z prawa naturalnego, jednak jej udzielenie zarezerwowane jest wyłącznie Stolicy Apostolskiej. W odniesieniu do pozostałych przeszkód dyspensuje ordynariusz miejsca lub też uważnienie małżeństwa następuje w konsekwencji wydania aktu administracyjnego.

3. TERMIN NA WNIESIENIE POWÓDZTWA

Zgodnie z art. 18 k.r.o. „nie można unieważnić małżeństwa po jego ustaniu”. Nie dotyczy to jednak unieważnienia z powodu pokrewieństwa

między małżonkami oraz z powodu pozostawania przez jednego z małżonków w chwili zawarcia małżeństwa w zawartym poprzednio związku małżeńskim. Wniesienie powództwa o unieważnienie związku małżeńskiego jest ograniczone czasowo. Wyżej wymienione sytuacje – pokrewieństwo między małżonkami oraz bigamia – tworzą zamknięty katalog wyjątków [Jędrejek 2018].

W sytuacji, w której po śmierci małżonka lub małżonków osoba posiadająca legitymację czynną wnosi powództwo zgodnie z art. 447 § 1 ustawy *Kodeks postępowania cywilnego*⁷, sąd rejonowy miejsca zamieszkania zmarłego małżonka ma obowiązek ustanowienia kuratora w miejsce zmarłego małżonka lub dwóch kuratorów w miejsce małżonków. Pomimo śmierci małżonka lub małżonków unieważnienie małżeństwa jest możliwe w sytuacji, w której powództwo o unieważnienie zostało wniesione przed ustaniem małżeństwa (art. 19 k.r.o.).

W odniesieniu do procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa ustawodawca nie określił terminu na wniesienie skargi powodowej. W związku z powyższym należy przyjąć, iż skargę o stwierdzenie nieważności małżeństwa można wnieść w każdym czasie do momentu ustania małżeństwa. Jeżeli przed śmiercią została wniesiona przez małżonków skarga powodowa, możliwe jest kontynuowanie procesu przez następnych małżonków.

Termin na wniesienie powództwa o unieważnienie małżeństwa został określony przez ustawodawcę w k.r.o. do chwili ustania małżeństwa, a w odniesieniu do wadliwego oświadczenia woli – w terminie sześciu miesięcy od momentu ustalenia wady woli bądź też w ciągu trzech lat od dnia zawarcia małżeństwa. Ustawodawca kościelny nie reguluje tego terminu, w związku z powyższym wniesienie skargi powodowej może nastąpić w każdym czasie.

4. LEGITYMACJA PROCESOWA

W odniesieniu do postępowania o unieważnienie małżeństwa został wyszczególniony katalog osób posiadających legitymację procesową do

⁷ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. *Kodeks postępowania cywilnego*, Dz. U. z 2018 r., poz. 1360 z późn. zm.

wniesienia powództwa. W pierwszej kolejności czynną legitymację procesową posiadają małżonkowie. Wyjątek w tym zakresie stanowią jedynie dwie przeszkody małżeńskie – bigamia i pokrewieństwo, gdzie legitymację czynną posiada każdy, kto ma w tym interes prawny. W odniesieniu do złego umocowania pełnomocnika, legitymację procesową czynną ma mocodawca. W odniesieniu do przeszkody wieku – kobieta w stanie błogosławnym [Łukasiewicz 2014, 52].

Ustawodawca w odniesieniu do unieważnienia związku małżeńskiego nie wyszczególnia katalogu osób posiadających bierną legitymację procesową. Wobec powyższego znajdują tu zastosowanie przepisy ogólne. Proces o unieważnienie małżeństwa prowadzony jest przed sądem okręgowym w składzie orzekającym jednego sędziego [Ignatowicz i Nazar 2016, 200].

Legitymację procesową czynną do wniesienia skargi powodowej posiada każdy z małżonków oraz promotor sprawiedliwości.

Legitymację procesową do wniesienia powództwa o unieważnienie małżeństwa posiadają poszczególne osoby w zależności od przesłanki podnoszonej w pozwie. W zakresie przeszkód – wieku, ubezwłasnowolnienia, choroby psychicznej, powinowactwa i przysposobienia, uprawnieni są wyłącznie małżonkowie. W odniesieniu do przeszkody bigamii i pokrewieństwa – każdy kto ma interes prawny. W zakresie wadliwego pełnomocnictwa wyłącznie osoba udzielająca umocowanie. Odnośnie do przeszkody wieku, jeżeli kobieta jest w ciąży, legitymację posiada wyłącznie ta kobieta. W zakresie wadliwego oświadczenia woli – osoba, która wyraziła oświadczenie wadliwie. Legitymację czynną w każdym z tych przypadków posiada prokurator. W prawie kanonicznym legitymację procesową do wniesienia skargi powodowej posiadają: małżonkowie oraz promotor sprawiedliwości (odpowiednik prokuratora). W odniesieniu do sanacji uzdrowienie może nastąpić poprzez akt administracyjny bez wiedzy małżonków.

5. SKUTKI WYROKU UNIEWAŻNIAJĄCEGO MAŁŻEŃSTWO

Małżeństwo pozostaje ważne dopóki w procesie sądowym nie zostanie udowodniona teza przeciwna. W związku z powyższym wyrok unieważniający małżeństwo jest wyrokiem z mocą wsteczną – *ex tunc* [Pietrzykowski 2003, 267]. Oznacza to, iż małżeństwo uznane jest za nieistniejące już od samego początku oraz co do zasady nie wywołuje żadnych skutków praw-

nych. Wyrok ma charakter deklaratoryjny. Następuje przywrócenie stanu pierwotnego w odniesieniu do zmiany nazwiska, stosunku powinowactwa, osobistych praw i obowiązków małżonków, spadkobrania [Zielonacki 2013, 83]. Jednak zgodnie z art. 21 k.r.o. w wyroku stwierdzającym nieważność małżeństwa następują również skutki *ex nunc* w zakresie stosunku małżonków do wspólnych dzieci oraz w zakresie stosunków majątkowych między małżonkami, gdzie stosuje się odpowiednio przepisy o rozwodzie. Ponadto małżonek, który zawarł małżeństwo w złej wierze traktowany jest jako małżonek winny rozkładowi pożycia małżeńskiego [Domański 2017b, 149-62]. Sąd w wyroku unieważniającym orzeka o władzy rodzicielskiej oraz sposobach jej wykonywania, a także o obowiązku alimentacyjnym zarówno względem dzieci, jak i byłego współmałżonka, jeżeli zawarł małżeństwo w złej wierze. W odniesieniu do zakresu stosunków majątkowych sąd w postępowaniu o unieważnienie małżeństwa orzeka o sposobie korzystania ze wspólnej nieruchomości, a także może orzec o podziale majątku na wniosek jednej ze stron, jeżeli tylko nie spowoduje to zwłoki w postępowaniu [Piasecki 2011, 107n.].

Na podstawie prawomocnego wyroku następuje, zgodnie z art. 24 ustawy *Prawo o aktach stanu cywilnego*⁸ wpisanie dodatkowej wzmianki do aktu małżeństwa. Wyżej wymieniony akt uzupełniony o informację o unieważnieniu małżeństwa, a także odpis prawomocnego wyroku na podstawie art. 78 pkt 3 ustawy *Prawo o aktach stanu cywilnego* posiada wartość dowodową.

Sąd w postępowaniu o unieważnienie małżeństwa orzeka o dobrej bądź złej wierze małżonków lub jednego małżonka w momencie zawierania związku małżeńskiego [Smyczyński 2016, 56]. W procesie o unieważnienie małżeństwa nie jest możliwe uwzględnienie wniosku stron o odstąpienie od rozstrzygania o dobrej lub złej wierze, ponieważ kwestia ta należy do przedmiotu procesu. Wobec tego taki wniosek byłby niezasadny [Ignatowicz i Nazar 2016, 202].

Wyrok o stwierdzenie nieważności małżeństwa posiada charakter deklaratoryjny oraz pozostaje w ścisłym związku z kan. 1060 KPK/83, który stanowi: „Małżeństwo cieszy się przychylnością prawa, dlatego w wątpliwości należy uważać je za ważne, dopóki nie udowodni się czegoś przeciw-

⁸ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r., *Prawo o aktach stanu cywilnego*, Dz. U. z 2018 r., poz. 2224 z późn. zm.

nego”. W związku z powyższym po stwierdzeniu przez sąd o nieważności konkretnego małżeństwa, małżeństwo to uważane jest za nigdy niezawarte.

Wyrok w procesie o unieważnienie małżeństwa oraz w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa ma charakter deklaratoryjny, co oznacza, iż małżeństwo uważane jest za nigdy nieistniejące. W prawie polskim skutkami tej nieważnej czynności prawnej jest orzeczenie w wyroku unieważniającym małżeństwo o władzy rodzicielskiej, stosunkach majątkowych (sposób korzystania ze wspólnych nieruchomości lub jeżeli nie spowoduje to zwłoki w postępowaniu – podział majątku), a także o zobowiązaniu alimentacyjnym względem współmałżonka, jeżeli strona zawierała małżeństwo w złej wierze. W odniesieniu do zawarcia małżeństwa przez osobę poniżej 18. roku życia konsekwencją będzie nabycie pełnoletności bez względu na fakt, iż małżeństwo zostało uznane za nigdy niezawarte. W prawie kanonicznym, z racji na przymiot nierozzerwalności małżeństwa, skutkiem stwierdzenia nieważności małżeństwa będzie możliwość zawarcia małżeństwa. Różnicą jest fakt, iż sąd kościelny nie orzeka o złej lub dobrej wierze, a jedynie bada, czy dane małżeństwo zostało zawarte ważnie, nie szukając winy stron.

ZAKOŃCZENIE

Unieważnienie małżeństwa oraz stwierdzenie nieważności małżeństwa stanowią podobne instrumenty prawne do zweryfikowania czy czynność prawna w postaci zawarcia małżeństwa miała miejsce. W związku z powyższym należy wskazać podobieństwa oraz wyodrębnić różnice tych instytucji.

	Unieważnienie małżeństwa	Stwierdzenie nieważności małżeństwa
Przesłanki do wszczęcia procesu	<p>1. Siedem przeszkód małżeńskich (bigamia, ubezwłasnowolnienie całkowite, pokrewieństwo, stosunek przysposobienia, wiek, choroba psychiczna, powinowactwo)</p> <p>2. Wady oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński (stan wyłączający świadome wyrażenie konsensu, błąd co do tożsamości osoby, bezprawna groźba)</p> <p>3. Wadliwe pełnomocnictwo (nieprawidłowe umocowanie pełnomocnika – brak zezwolenia sądu na złożenie oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński przez pełnomocnika, nieważność pełnomocnictwa, pełnomocnictwo skutecznie odwołane)</p>	<p>1. Dwanaście przeszkód małżeńskich (wiek, niezdolność płciowa, węzeł małżeński – bigamia, różnica religii, święceń, profesji zakonnej, uprowadzenia, występku, pokrewieństwa naturalnego, powinowactwa, przyzwoitości publicznej, pokrewieństwa prawnego oraz pokrewieństwa duchowego w katolickich Kościołach wschodnich)</p> <p>2. Wystąpienie wady konsensu małżeńskiego (niezdolność do wyrażenia konsensu, brak wiedzy minimalnej o małżeństwie, błąd co do osoby lub przymiotu osoby, podstępne wprowadzenie w błąd, błąd co do jedności, nierozzerwalności lub sakramentalnej godności małżeństwa, symulacja zgody małżeńskiej – częściowa lub całkowita, przymus i ciężka bojaźń)</p> <p>3. Brak formy kanonicznej (forma zwykła – małżeństwo zawarte przed uprawnioną osobą w obecności dwóch świadków; forma nadzwyczajna – w obecności dwóch świadków)</p>
Uważnienie małżeństwa	Co do zasady konwalidacja jest możliwa wyłączając przeszkody bezwzględne: bigamia, ubezwłasnowolnienie całkowite, pokrewieństwo, stosunek przysposobienia, o ile przeszkoda wcześniej nie ustała	Nie jest możliwe w odniesieniu do wszystkich przeszkód. Przeszkody, które zaistniały w trakcie zawierania małżeństwa, mogą być podstawą do stwierdzenia nieważności małżeństwa, chyba że małżeństwo zostanie wcześniej uznane poprzez udzielenie dyspensy przez właściwą władzę

Legitymacja czynna	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przeszkody – wieku, ubezwłasnowolnienia, choroby psychicznej, powinowactwa i przysposobienia – wyłącznie małżonkowie 2. Bigamia i pokrewieństwo – każdy, kto ma interes prawny 3. Wadliwe pełnomocnictwo – osoba udzielająca umocowania 4. Przeszkoda wieku w odniesieniu do kobiety w ciąży – wyłącznie ta kobieta 5. Wadliwe oświadczenie woli – osoba, która wyraziła oświadczenie wadliwie 6. Prokurator 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Małżonkowie 2. Promotor sprawiedliwości 3. W przypadku sanacji uzdrowienie może nastąpić poprzez akt administracyjny bez wiedzy małżonków
Termin na wniesienie powództwa	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nie można unieważnić małżeństwa po jego ustaniu 2. W odniesieniu do wadliwego oświadczenia woli – w terminie sześciu miesięcy od momentu ustalenia wady woli bądź też w ciągu trzech lat od dnia zawarcia małżeństwa 	<p>Ustawodawca nie określił żadnego terminu, wobec tego skargę powodową można wnieść w każdym czasie</p>
Skutki wyroku	<ol style="list-style-type: none"> 1. Unieważnienie małżeństwa 2. Orzeczenie o władzy rodzicielskiej 3. Orzeczenie o sposobie korzystania ze wspólnej nieruchomości lub podział majątku (jeżeli nie spowoduje to zwłoki w postępowaniu) 4. Pełnoletność pomimo nieosiągnięcia 18. roku życia 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stwierdzenie nieważności małżeństwa 2. Możliwość ważnego zawarcia małżeństwa z tą lub inną osobą

W związku z powyższym należy mieć na uwadze, iż unieważnienie małżeństwa oraz stwierdzenie nieważności małżeństwa – pomimo wielu podobieństw i analogii – są dwoma odmiennymi instytucjami prawa w dwóch odrębnych porządkach prawnych. Prawomocny wyrok unieważ-

niający małżeństwo w procesie cywilnym nie wywołuje skutków prawnych w procesie kanonicznym. Może jedynie stanowić dowód w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Analogicznie – stwierdzenie nieważności małżeństwa nie powoduje żadnych skutków prawnych w procesie cywilnym.

PIŚMIENNICTWO

- Adamowicz, Leszek. 1999. *Wprowadzenie do prawa o sakramentach świętych według Kodeksu Prawa Kanonicznego oraz Kodeksu Kościołów Wschodnich*. Lublin: Wydawnictwo Muzyczne Polihymnia.
- Borysiak, Witold. 2014. „Wadliwe pełnomocnictwo.” W *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Jacek Wierciński, 137-41. Warszawa: LexisNexis.
- Domański, Maciej. 2014. *Względne zakazy małżeńskie*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Domański, Maciej. 2017a. „Choroba psychiczna a niedorozwój umysłowy.” W *Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy. Komentarz. Przepisy wprowadzające KRO*, t. 5, red. Konrad Osajda, 111-27. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Domański, Maciej. 2017b. „Wady oświadczenia.” W *Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy. Komentarz. Przepisy wprowadzające KRO*, t. 5, red. Konrad Osajda, 149-62. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Gajda, Janusz. 2011. „Przeszkoda przysposobienia.” W *System Prawa Prywatnego. T. 11: Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. Tadeusz Smoczyński, 109-11. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Gajda, Piotr Mieczysław. 2000. *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Góralski, Wojciech. 1997. „Wykluczenie prawa do potomstwa w świetle nowego orzecznictwa rotalnego.” *Ius Matrimoniale* 2 (8): 77-85.
- Góralski, Wojciech. 2006. *Kościelne prawo małżeńskie*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Haak, Henryk. 1996. *Przysposobienie. Komentarz*. Toruń: Wydawnictwo Dom Organizatora.
- Holewińska-Łapińska, Elżbieta. 2012. „Unieważnienie małżeństwa z powodu bigamii (art. 13 k.r.o.)” W *Studia i analizy Sadu Najwyższego*, t. 6, red. Krzysztof Ślebza, 111-26. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Ignatowicz, Jerzy, i Mirosław Nazar. 2016. *Prawo rodzinne*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Jędrejek, Grzegorz, red. 2018. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*. LEX nr 10913.
- Krukowski, Józef. 1970. *Wpływ bojaźni z szacunku na ważność umowy małżeńskiej w prawie kanonicznym*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Krzywda, Józef. 2000. „Ewolucja zasad i norm dotyczących małżeństw mieszanych w świetle wymogów Kodeksu Prawa Kanonicznego Kościoła katolickiego.” W *Małżeństwa mieszane*, red. Zdzisław J. Kijas, 75-93. Kraków: Biblioteka Ekumenii i Dialogu.
- Łukasiewicz, Jakub. 2014. *Instytucje prawa rodzinnego*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.

- Majer, Piotr. 1997. „Błąd co do jedności i nierozzerwalności małżeństwa. Na marginesie dyskusji na temat interpretacji kan. 1099 Kodeksu Prawa Kanonicznego.” *Ius Matrimoniale* 2 (8): 39-75.
- Majer, Piotr. 2015. „Znaczenie kanonicznej formy zawarcia małżeństwa.” *Annales Canonici* 11:135-55.
- Piasecki, Kazimierz. 2011. „Zawarcie małżeństwa.” W *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. 5, red. Kazimierz Piasecki, 13-143. Warszawa: LexisNexis.
- Pietrzykowski, Krzysztof. 1980. „Wpływ wad oświadczenia woli nupturientów na ważność małżeństwa.” *Studia Prawnicze* nr 3 (65): 121-34.
- Pietrzykowski, Krzysztof. 2015. „Unieważnienie małżeństwa.” W *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Krzysztof Pietrzykowski, 69-208. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Sobczak, Aleksander. 2010. *Stwierdzenie nieważności małżeństwa i inne procesy kościelne*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Sokołowski, Tomasz. 2013. *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*. Warszawa: Ars boni et aequi.
- Sztafrowski, Edward. 1986. *Podręcznik prawa kanonicznego*. T. 4. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Wróbel, Mirosław. 2003. *Zawarcie małżeństwa pod warunkiem w świetle prawa kanonicznego*. Lublin-Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.
- Zielonacki, Aleksander. 2013. „Przeszkody małżeńskie.” W *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Henryk Dolecki, i Tomasz Sokołowski, 14-89. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.

**Unieważnienie małżeństwa cywilnego
a stwierdzenie nieważności małżeństwa
w procesie kanonicznym – analiza porównawcza**

Streszczenie

Unieważnienie małżeństwa oraz stwierdzenie nieważności małżeństwa są instytucjami prawa w dwóch odrębnych porządkach prawnych, które u swych podstaw mają podobne założenia. Celem obu procesów jest wykazanie, czy dane małżeństwo jest ważne zawarte. W zakresie podobieństw analogię można wykazać odnośnie do przesłanek do wniesienia powództwa o unieważnienie małżeństwa lub skargi powodowej o stwierdzenie nieważności małżeństwa, legitymacji procesowej, terminu na wniesienie powództwa lub skargi powodowej oraz w zakresie skutków wyroku unieważniającego małżeństwo lub stwierdzającego nieważność małżeństwa. W zakresie dwóch pierwszych przesłanek do wszczęcia procesu należy wyszczególnić: przeszkody małżeńskie oraz wady oświadczenia woli. W zakresie przeszkód małżeńskich ustawodawca kościelny wykazuje szerszy katalog przeszkód, podobnie w zakresie wad oświadczeń woli. Trzecia kategoria przesłanek jest w dwóch procesach odrębna. W prawie cywilnym jest to wadliwe pełnomocnictwo, w prawie kanonicznym – brak formy kanonicznej. Należy jednak wskazać, iż pomimo tych rozbieżności treść przesłanek jest w wielu miejscach analogiczna, jedynie inaczej usystematyzowana przez ustawodawcę. Precyzyjne okre-

ślenie różnic jest istotne, ponieważ pomaga usystematyzować nabytą wiedzę oraz precyzyjnie wskazywać cechy charakterystyczne dwóch odrębnych procesów, które błędnie uważane są za tożsame.

Słowa kluczowe: unieważnienie małżeństwa; stwierdzenie nieważności małżeństwa; prawo kanoniczne; prawo rodzinne; małżeństwo

**Annulment of a Civil Marriage
and Declaration of Nullity in the Canonical Process
– a Comparative Analysis**

S u m m a r y

Annulment and declaration of nullity of marriage are legal institutions in two separate legal orders but based on similar premises. The purpose of both processes is to show whether a given marriage was validly concluded. As regards similarities, analogy can be shown in the grounds for an application for marriage annulment or an application for a declaration of marriage nullity, locus standi, time limit for bringing an action (or libellus), and regarding the consequences of a judgment annulling a marriage or declaring nullity of a marriage. As regards the first two categories of criteria for the initiation of a process, the following should be specified: marital impediments and defects in the declaration of will. With respect to the former, the church legislator provides for a broader catalogue of impediments, just like in the case of defective declarations of will. The third category specifies different conditions for two processes. Under civil law, this would be defective power of attorney, while under canon law – the lack of the canonical form. However, it should be pointed out that despite these discrepancies, the content of these criteria is in many respects analogous, yet differently systematised by the legislator. The precise determination of differences is important since it helps to systematize the acquired knowledge and precisely point out the characteristics of two separate processes, which are mistakenly regarded as identical.

Key words: annulment of marriage; nullity of marriage; canon law; family law; marriage

Information about Author: DARIA ALEKSANDRA CICHA, J.C.L. – Ph.D. student, Department of Law of the Eastern Catholic Churches, Institute of Canon Law, Faculty of Law, Canon Law and Administration at the John Paul II Catholic University of Lublin; Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: daria_cicha@onet.eu; <https://orcid.org/0000-0002-4553-5522>